

ב. לדעת חכמים בברייתא בירושלמי (ה"ג), אין חייבים על שתי אותיות זהות, אפילו הן שם שלם. ורבי יהודה מחייב כשהן שם לעצמו. וכן הלכה (רמב"ם שבת יא, ז).
שתי אותיות זהות ללא משמעות, כגון אא; לדברי רבי יוסי חייב, ולדברי רבי שמעון (בברייתא, כפי שפרשו דבריו בגמרא) פטור (וכן הדין לרבנן ולרבי יהודה דברייתא בירושלמי). ולתנא קמא דמתניתין – מרש"י (במשנה ד"ה בין משם) נראה שחייב (וע' בגליון הש"ס' בירושלמי שכתב סברא לחייב על אלף אלפא מפני שהוא שם בלשון אחרת), ומהרמב"ם (שבת יא, א ובמ"מ) משמע לפטור.
ושתי אותיות שונות ללא משמעות, בירושלמי מבואר שלרבי יהודה פטור ולרבנן חייב.

קנו. מה הדין במקרים דלהלן? –

א. הכותב בשבת ביד שמאל.

ב. התכוין לכתוב מלה שלמה וכתב רק חלק ממנה. וכיצא בזה בשאר מלאכות.

א. הכותב בשמאלו, שלא כדרכו – פטור. ולרבי יוסי שמחייב בכל רושם – חייב (רב יעקב בן בת יעקב).
אטר-יד-ימינו שכתב בשמאל – חייב. כתב בימין – פטור.
השולט בשתי ידיו (אפילו רגיל באחת יותר מבחברתה. ריטב"א. ואפילו הרגיל עצמו לעשות דברים בשמאל. ע' במדכי הל' תפלין יג ע"ג, מובא בב"י כז) – חייב בשתיהן (אביי).

ב. המתכוין לכתוב 'שמעון' או 'שמואל' וכתב 'שם' בלבד; לתנא קמא דברייתא חייב ולרבי שמעון פטור עד שיכתוב התיבה כולה, גם אם לא השלים כל הפסוק שנתכוין. רבי יהודה בשם רבן גמליאל הוסיף: אפילו כתב שתי אותיות זהות, כגון 'שש' מ'ששך', 'תת' מ'תתנו' – חייב. אבל רבי יהודה עצמו סובר שאינו חייב אלא בכגון שם משמאל.

הרמב"ם (א, יד) פסק שחייב על אף שלא השלים מלאכתו וכתב שתי אותיות בלבד.
וכן בשאר מלאכות, כגון קודה מגרר ומעבד וצר צורה בכלי; לרבי שמעון אינו חייב עד שיושלם הדבר.
א. דוקא בכגון אלו, אבל באריגה מודה רבי שמעון שחייב אפילו ארג מקצת אם הוא דבר המתקיים. והטעם לחלק, כי האורג עושה דבר חדש, שלא כמעבד עור וגורר וצר צורה בכלי (תוס').

ב. לא פטר רבי שמעון אלא כשנתכוין בפירוש לעבד / לכתוב את כולו, אבל בסתם חייב בעיבוד מועט ובכתיבת שתי אותיות (ריטב"א).

קנז. מה דינם של ספר תורה תפלין ומזוזה, שהוחלפו בהם אותיות סתומות (= סופיות) בפתוחות, ולהפך?

סתום ועשאו פתוח או פתוח ועשאו סתום, בספר תורה תפלין ומזוזה – משמע בגמרא ששנוי הדבר במחלוקת תנאים אם כשר אם לאו (וכתבתם – שתהא כתיבה תמה).
להלכה – פסול (עפ"י או"ח לב, יח ובהגר"א, ממסכת סופרים; משנ"ב לו בקונטרס 'משנת סופרים' סוף אות ג').

דפים קד – קה

קנה. א. על אלו סוגי כתיבות חייבים ועל אלו פטורים?

ב. הכותב שתי אותיות בשני העלמות, האם חייב אם לאו?

רח

הכותב בכל דבר שהוא רושם ומתקיים, בכלל זה מי עפצים, פחם, אבר (= עופרת) וכדו' – חייב. בדבר שאינו מתקיים כגון במי תותים ושאר מי פירות, אבק דרכים (= בטיט. פירוש אחר: שרט באצבעו בעפר. רש"י) ואבק סופרים – פטור.

א. בכל אלו פטור אבל אסור, אבל 'כתיבה' באויר מותרת (עפ"י תרומת הדשן סג; רמ"א שמ"ד. וכתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א שאין כדאי לעשות כן אעפ"י שמוותר. וע' גם בספר 'דעת החזו"א' ח, טו). והוא הדין למשרטט בידי צורת אותיות על דף נגוב שאין רישומו ניכר כלל (ט"ז שם). עשיית סימוני אותיות באצבעות [כגון 'שפה' שמשחקים בה הילדים. ויתכן ה"ה כשמראה צורת הטעם לבעל קורא, כגון שמכופף אצבעו בזקיפה כעין צורת 'פשטא']; יש מהחכמים שיחיו הנוקטים לאסור (כן כתב הגר"א נבנצל שליט"א שכמדומה מקובל הוא לאסור), ויש מתירים, שאין זה סרך כתיבה (כן כתב הגר"מ מאווי שליט"א. וכן נקט הגר"ק שליט"א שמצד הדין מותר וכו"ל. ונראה לכאורה שלעשות צורה בצל ע"י האצבע אסור לכתחילה).

ב. כתב שנבלע לאחר זמן ואפשר לגלותו שוב על ידי חום או חומרים מסויימים – הרי זה בכלל 'כותב'. אמנם גילוי הכתב עצמו אינו 'כתיבה' מדאוריתא, כמו שאמרו בירושלמי (מנחת שלמה ח"ב לה, ד עפ"י גטין יט, דלא כפי משמעות לשון המנ"ח).

הכותב על בשרו – חייב. המסרט על בשרו (בכלי חד או בקוץ. רש"י, ערש"ש) – רבי אליעזר מחייב וחכמים פוטרם.

א. להלכה המסרט על בשרו פטור (רמב"ם יא, טז). ויש מהראשונים שנקט לחייב (עפ"י רבנו ירוחם, הובא בא"ר שם).

ב. הכותב על דבר שאינו של קיימא, כגון עלי ירקות – פטור (תוספתא; ירושלמי ה"ד). חקק על גבי שעוה; מרש"י משמע שחייב (שכך פירש 'לוחי פינקס' – שטוחין בשעוה), ודעת הגר"א (תקמה) לפטור. (והוא יפרש 'לוחי פינקס' שכותבים עליו בדיו, או חקיקה על עץ. ע"ע באור הלכה שם, ד; מגדים חדשים כאן).

ג. המקרע את העור בתבנית אותיות – פטור (תוספתא). ובירושלמי הגרסה חייב (מובא ברשב"א). וכן פסק הרמב"ם (יא, טז).

ד. החיי-אדם אוסר להסיר סימונים על הבשר משום 'מוחק'. ובמנחת שלמה (ח"ב י) צדד בדבר, שלא מצינו שאסרו מוחק שלא על מנת לכתוב כשהוא מקלקל באופן שאינו מכשיר את מקום המחק לכתובה. ונשאר ב'צריך עיון'.

כתב שתי אותיות על שני כתלים בפינה, באופן שנהגות זו עם זו – חייב. וכן הדין בכותב על שני לוחי פנקס, אפילו הם מרוחקים ואינם טעונים אלא קריבה, כגון כתב אות אחת בטבריה על דף אחד, ואות אחת בציפורי על דף אחר (כפרש"י. וערשב"א), אבל אם היו מחוסרים מעשה כדי להסמיכם, כגון חיתוך הלוחות או נתיצה – פטור.

א. נראה שגם לרבי יוסי (קג.) המחייב על רישום, צריך שיהא אפשרות להסמיך הרישומים זה לזה, בדומה לקרשי המשכן שצרפום.

ב. אותיות הכתובות על חודי דפי הספר, יש אומרים שאסור לפתוח ולסגור הספר בשבת שהרי זה כשובר אותיות או מחברם. ויש מקלים הואיל ועומד להפתח ולהיסגר. והמנהג להקל, ומכל מקום נכון להחמיר כשיש לו ספר אחר (עפ"י משנ"ב שם סק"ז).

ג. דף שנקרע, מסתבר שאסור להסמיך חלקיו זה לזה בכוונה, כי פעמים נשאים מקורבים והרי זה ככותב. אבל מותר לפתוח ולסגור הספר כי אין כאן 'פסיק רישיה' שיתחברו האותיות יפה. וצ"ע (חדושים ובאורים סו"י כב).

העמדת שני דפים עם אותיות זה אצל זה, או הפרדתם; אם אין ביניהם שום חיבור, ואינם קבועים במקום אחד רק עומדים אחד בצד חברו, כגון הגבאי שמעמיד מספרים לציבור לידע באיזה דף בסידור התפילה הם עומדים וכדו' – מותר (עפ"י אגרות משה או"ח ח"א קלה. ודעת הגרשו"א שבקריעת דבר שכתובות עליו אותיות, אם קורע בין אות לאות – מותר (ע' שש"כ ט הערה מח). ולכאורה לדבריו ה"ה לענין חיבורם כשקבועים במסגרת וכד', דמאי שנא כותב ממוחק. וצ"ע).

כתב לאחר ידו, ברגלו, בפיו ובמרפקו – פטור. [בכלל זה הכותב בשמאלו כנוצר למעלה].

כתב אות אחת סמוך לכתב קיים; סתם משנתנו פוטרת, ודלא כרבי אליעזר שמחייב בכגון זה (רבה בר רב הונא). ואולם אם השלים את הספר באותה אות – חייב לדברי הכל (כן אמר רב אשי. ויתכן שרבר"ה אינו חולק). ואפילו רק הגיה אות אחת ותיקן בכך את הטעון תיקון – חייב, כגון שנטל גגו של ח"ת ועשאה שני זייני"ן (רב ששת), או נטל עוקץ הדל"ת ועשאה רי"ש (רבא).

א. בתוספתא ובירושלמי מבואר שאפילו הושלמה תיבה אחת בלבד בכתבת האות – חייב, ואין צריך שישלם הספר (מובא ברשב"א).

ב. יש אומרים על פי הירושלמי (ו, ב) שדל"ת ועשאו רי"ש או להפך – חייב שתיים, משום 'מוחק' ומשום 'כותב' (עפ"י ריא"ז ומאירי. ופירש שם שכיון שמחיקה צורך כתיבה היא, לכך מצטרפת המחיקה עם הכתיבה להחשב כאילו עשה שתי אותיות. ובפני משה פירש שמדובר שהאות מצטרפת עם שאר הכתוב, וכרבי אליעזר. וע"ע אבני נזר ט; שבט הלוי ח"ג נג).

ולפרש"י יתכן וחזיבו [לתלמוד דידן] משום 'מכה בפטיש' שמתקן הספר, אך יתכן לפרש שתיקון הספר מחשיבתו לאות אחת להתחייב עליה משום 'כותב'.

הרמב"ם השמיט דין דל"ת ועשאו רי"ש. יש אומרים שלהלכה לא קיי"ל כרבא משום שאין זו כתיבה אלא 'חק תוכות' (עפ"י ספר קובץ). ויש מפרשים שהרמב"ם פירש כוונת הגמרא שהגיה כן בשתי אותיות, והרי זה בדומה לדברי רב ששת (עפ"י הגהות מים חיים).

נתכוין לכתוב ח' וכתב שני ז'; אם עדיין הם צריכים זיון (=תיזג וקישוט) – פטור, ואם לאו – חייב.

פרשו בתוס': דוקא כשנתכוין לכתוב שתי אותיות כלשהן, אבל אם לא נתכוין אלא לאחת ועשה שתיים, אפילו אין צריך לזייגן פטור (וכ"כ בשער הציון שם, לזו בדעת הרמב"ם). והרמב"ן חולק וסובר שאין חילוק בדבר, אלא כל שכתב שתי אותיות באותו מקום שנתכוין לכתוב אות אחת – חייב.

כתב על גבי כתב – פטור. והעמידה כדעת חכמים אבל לרבי יהודה – חייב.

א. מבואר מדברי התוס' שמדובר כשמתקן משהו בכתובה העליונה, אבל אם אינו מתקן כלום – לדברי הכל אין זה 'כתב' ופטור. ועוד מבואר מדבריהם שלדעת רב אחא בר יעקב (בגטין כ – דלא כרב חסדא) הרי זה 'כתב' לכל הדעות כשמתקן משהו, כגון גט שנכתב שלא לשמה ומעביר עליו קולמוס לשמה. ורק בספר תורה פטרו חכמים משום 'זה אילי ואנוהו' (וע"ע אה"ע קלא).

ב. כתב דיו על גבי סיקרא – חייב שתיים, אחת משום כותב ואחת משום מוחק. סיקרא על גבי דיו – מחלוקת (עפ"י גטין יט. כפירוש הרמב"ם והרשב"א ועוד).

כתב אות אחת נוטריקון (שסימנה בנקודה מעליה, להורות על משמעות תיבה שלמה. רש"י) – רבי יהושע בן בתירא מחייב וחכמים פוטרים.
וכן הלכה. ובכלל זה כגון שכתב מ' לציון מספר ארבעים – פטור (עפ"י רמב"ם יא, ג).

ב. הכותב שתי אותיות בהעלם אחד – חייב. בשתי העלמות – רבן גמליאל מחייב (שאינן ידיעה לחצי שיעור) וחכמים פוטרים.

- א. הלכה כחכמים שיש ידיעה לחצי שיעור (רמב"ם שגגות ו, ח).
- ב. מרש"י משמע שאפילו לא נודע בינתים אלא שהיה לו שהות מספקת לידע, כגון אחת בשחרית ואחת בין הערבים – חייב. והתוס' והרי"ד חולקים (וע' בירושלמי).
- ג. בירושלמי נסתפק לרבן גמליאל אם חצי זית במזיד מצטרף לחצי זית בשוגג (לחייב חטאת).

דף קה; פרק שלשה עשר

קנט. א. מהו שיעור אריגה להתחייב עליה בשבת?

ב. העושה שני בתי נירים – כיצד?

ג. אלו קריעות חייבים עליהן בשבת ואלו פטורים?

ד. האם מותר לקרוע בגדים מתוך חימה?

א. לדברי חכמים, האורג שני חוטים חייב, בין שמתחיל לארוג בין שמוסיף על אריג קיים. [ואם משלים בכך את הבגד, חייב אפילו בחוט אחד. גמרא קד: רמב"ם ט, יח].

לרבי אליעזר, המוסיף על האריג – חייב אפילו בחוט אחד. והאורג בתחילה חייב רק בשלשה חוטים. כן שנינו במשנתנו. ורבי יצחק שנה: שני חוטים. ופרשו שאין כאן סתירה אלא יש חילוק בין חוטים עבים לדקים; יש אומרים בעבים שלשה ובדקים שנים ויש אומרים להפך.

א. הלכה כחכמים (רמב"ם שבת ט, ח).

ב. נחלקו הדעות בירושלמי האם רבי אליעזר מחייב באורג חוט אחד על שני חוטים ארוגים, או רק במוסיף על שלשה חוטים ויותר (ע' בראשונים כאן ובספר אפיקי ים ח"ב ד, ד).

אין האורג חייב אלא כשארג [שני חוטים] כמלא הסיט.

א. הסיט; לפרש"י הוא המירווח המקסימלי שבין האצבע לאמה. ויש מפרשים בין האגודל לאצבע (רמב"ם בפיה"מ ובהל' שבת ט, ז). וכתב הרמב"ם (שבת ט, יח ובפיה"מ) שהאורג חייב בחוט ששיעורו רוחב שתי אצבעות דהיינו חצי טפח [ונראה מדבריו ש'מלא הסיט' אינו זהה ל'רוחב הסיט', שרוחב הסיט הוא חוט שארכו כשני טפחים (ע"ש בהלכות ז י-ט), פי ארבע ממלא הסיט].

ב. אם השלים את הבגד – חייב אפילו בפחות משיעור זה (עפ"י ירושלמי; שבט הלוי ח"א קג).

ג. האורג פחות מכמלא הסיט – הרי זה בכלל חצי שיעור שאסור מן התורה (ע' בראשונים לעיל עד על כלל מלאכות שבת, ועוד). ויש מחלקים: דוקא באורג פחות ממלא סיט אסור מהתורה, אבל אורג חוט אחד אינו אסור אלא מדרבנן (עפ"י מגן אבות לעיל עג). הובא במנ"ח מוסך השבת מלאכות 'אורג' ועושה בתי נירין'. ואילו בשו"ת באר יצחק (או"ח יד, א) נקט כהנחה פשוטה שאיסור תורה הוא. וע' אבני נזר קפו רא; חזון יחזקאל ביצה ד, ב).